

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาดำรงและเอกสารทางวิชาการเพื่อให้ได้ ทฤษฎีแนวคิด งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาประกอบการศึกษา ดังนี้

- 2.1 ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ แรงจูงใจและความตระหนัก
- 2.2 แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
- 2.3 สภาพของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
- 2.4 แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนและการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2.6 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ แรงจูงใจ และความตระหนัก

2.1.1 ความหมายของความรู้

บลูม (Bloom, 1971 : 271) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับความรู้ไว้ว่า ความรู้เป็น สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการระลึกได้ถึงสิ่งเฉพาะหรือสิ่งทั่วไป ระลึกถึง กระบวนการ หรือสถานการณ์ ต่างๆ โดยแบ่งออกเป็น 6 ชั้น คือ

1. ความรู้ (Knowledge) เป็นการเน้นความจำ ความรู้ด้านเนื้อหา วิธีการ ดำเนินการในเนื้อหา ความคิดรวบยอด เป็นส่วนหนึ่งของพุทธิลักษณะ (Cognitive Domain) ที่ใช้ ความสามารถทางสติปัญญาอยู่ในขั้นต่ำสุด
2. ความเข้าใจ (Comprehension) เป็นความสามารถทางสติปัญญาที่สูงขึ้นเกี่ยวกับการ สื่อความหมาย การตีความ แปลความและสรุปเพื่อทำนาย การที่บุคคลจะทำความเข้าใจใน เรื่องใดนั้นจำเป็นต้องมีความรู้เบื้องต้นหรือข้อมูลในการทำความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ ก่อน
3. การนำไปใช้ (Application) เป็นความสามารถในการนำหลักวิชาไปใช้แก้ปัญหา ในสถานการณ์ใหม่ การเลือกข้อมูลที่มีอยู่เดิมไปใช้

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นการพิจารณาแยกแยะวิเคราะห์ความสำคัญต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่หรือสถานการณ์จริง

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถรวมส่วนประกอบย่อยและส่วนใหญ่เป็นเรื่องเดียวกันเพื่อสร้างรูปแบบให้ชัดเจน

6. การประเมินค่า (Evaluation) เป็นความสามารถทางสติปัญญาขั้นสูงสุดของบุคลิกขณะในการตัดสินใจพิจารณาความถูกต้อง ดังนั้นการที่บุคคลสามารถประเมินค่าอะไรนั้นจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ และการสังเคราะห์ ในเรื่องนั้นๆ เข้าร่วมในการพิจารณาประเมินค่า

อุทุมพร ทองอุไทย (2523 : 68) ให้ความหมายของความรู้ คือ พฤติกรรมในสภาพการต่างๆ ซึ่งเน้นการจำไม่ว่าจะเป็นการระลึกถึงหรือการระลึกได้ก็ตาม เป็นสภาพการที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้ โดยเริ่มต้นจากการรวมความสามารถต่างๆ เหล่านั้น และพัฒนาไปสู่ขั้นที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นไป

บุญชม ศรีสะอาด (2537 : 20) ได้ให้ความหมายของความรู้ว่า ความรู้เป็นความสามารถทางสมองในอันที่จะรักษาไว้ซึ่งเรื่องราวต่างๆ ที่บุคคลได้รับรู้ไว้ในสมอง

พิสิญ์ โคตรสุโพธิ์ (2543 : 8) ได้ให้ความหมายความรู้ว่า ความฉลาด เชาวปัญญา พุทธิปัญญา จำได้ รู้จักคุ้นเคยสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากประสบการณ์ตรง ประกอบด้วย ความเชื่อมั่น โนคติ ข้อเท็จจริง ความคิด การรับรู้ ซึ่งได้รับการตรวจสอบว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง

จากความหมายที่กล่าวไว้ข้างต้นพอสรุปได้ว่าความรู้ หมายถึง ข้อเท็จจริง หลักการกระบวนการ และโครงสร้างที่ได้รับจากการศึกษาหรือประสบการณ์ต่างๆ ที่บุคคลพึงจำได้หรือเป็นข้อมูลที่มีมนุษย์ได้รับและรวบรวมสะสมไว้ทางปัญญาอาจแสดงออกมา

ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง ข้อมูลข้อเท็จจริงที่ได้รับจากกระบวนการถ่ายทอดความรู้อันเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประสบการณ์ซึ่งเกิดจากประสบการณ์โดยตรงหรือโดยทางอ้อมของบุคคล นำไปสู่การมีความรู้ในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เช่น กฎหมายการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประวัติความเป็นมาของศิลปกรรม การบูรณะ ปฏิสังขรณ์ การมองเห็นคุณค่าทางจิตใจของสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2.1.2 ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับแรงจูงใจ

ความหมายของแรงจูงใจ

ปราณี รามสูตร (2528 : 116) ให้ความหมายว่าแรงจูงใจเป็นสภาวะที่ผลักดันให้บุคคลกระทำอย่างมีจุดหมายปลายทาง ซึ่งอาจเกิดจากสิ่งเร้าภายในหรือภายนอกก็ได้

ลักษณะของแรงจูงใจ

มาสโลว์ (Maslow, 1943 : 370-396) ได้เขียน ทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับแรงจูงใจ ตั้งสมมติฐานแรงจูงใจจากความต้องการของมนุษย์ไว้ดังนี้

1. ความต้องการขั้นพื้นฐาน แยกออกเป็น 4 ประเภทคือ

1) ความต้องการทางร่างกาย (Physiological needs) เป็นความต้องการเบื้องต้นที่ขาดไม่ได้ เช่น ความต้องการอาหาร เสื้อผ้า และการพักผ่อน เพื่อสนองความต้องการขั้นนี้ก่อน

2) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety needs) เป็นความต้องการด้านจิตใจเมื่อได้รับการตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายแล้ว สิ่งที่ต้องการต่อไป คือ ความมั่นคงปลอดภัยทางร่างกายและจิตใจ เช่น ความต้องการความคุ้มครองทางกฎหมาย ความมั่นคงทางอาชีพ ความปลอดภัยทางจิตใจ

3) ความต้องการยอมรับ (Belongingne needs) เป็นความต้องการยอมรับนับถือ ต้องการความรักความห่วงใย ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งความต้องการแบบนี้เกิดขึ้นระหว่างบุคคลที่มีความสัมพันธ์กัน

4) ความต้องการมีเกียรติยศชื่อเสียง (Esteem needs) เป็นความต้องการที่รู้สึกว่าคุณค่าของตนเองได้รับการยกย่องนับถือ มีเกียรติยศชื่อเสียง มีความภูมิใจรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า

2. ความต้องการขั้นสูง เป็นความต้องการประสบความสำเร็จของตนเอง (Self actualization needs) ประกอบด้วย ต้องการรู้จักตนเองตามสภาพที่แท้จริง ความต้องการแสวงหาความรู้ และความต้องการทางสุนทรียภาพ

สรุปได้ว่าแรงจูงใจขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นภาวะภายในร่างกายของบุคคลที่ถูกกระตุ้นจากสิ่งเร้าก่อให้เกิดการสนองความบกพร่อง เป็นแรงจูงใจทางลบทำให้เกิดความต้องการเกี่ยวกับการหิวกระหายและความปลอดภัย จนไม่สามารถพัฒนาตนเองไปสู่ระดับสูงได้ แต่หากได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอแล้ว จะเกิดการพัฒนาไปสู่แรงจูงใจระดับสูงซึ่งเป็นแรงจูงใจทางบวกที่สามารถไปถึงได้ด้วยการศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจใหม่ๆ ความตระหนักและเข้าใจถึงจุดมุ่งหมายในชีวิต ต้องการพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ให้เต็มที่มีความพร้อมที่จะพัฒนาตนเอง และพร้อมที่จะอุทิศตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วย

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับความตระหนัก

มีนักวิชาการหลายท่านให้ทัศนะเกี่ยวกับความตระหนัก ไว้ดังนี้

วินัย วีระพัฒนานนท์ และบานชื่น สีพันธ์อง (2539 :14-32) กล่าวว่าความตระหนัก เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หมายถึง ความรู้สึกเห็นคุณค่าเห็นความสำคัญ ได้แก่ การรับรู้

การตอบสนองการเห็นคุณค่า หรือเห็นความสำคัญ และการนำเอาคุณค่ามาสร้างเป็นลักษณะนิสัยประจำตัวเพื่อแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาหรือพัฒนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2537 : 31) กล่าวว่า ความตระหนักเป็นการกระทำที่แสดงว่าจำได้ มีการรับรู้ การมีความรู้ หรือมีความสำนึก หรืออีกในความหมายหนึ่งความตระหนัก เป็นภาวะการณ์ที่บุคคลเข้าใจในเหตุการณ์หรือวัตถุสิ่งของได้

สรุปได้ว่า ความตระหนัก เป็นความรู้ประจักษ์ รู้ชัดเจน แสดงออกถึง ความสำนึก ความคิดเห็น รับรู้ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง โดยอาศัยเวลา และประสบการณ์ สภาพแวดล้อม มีสำนึกหาเหตุผลในพฤติกรรมที่ได้กระทำลงไป นั่นคือเมื่อมีสิ่งเร้ามากระตุ้นจึงเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมขึ้น เพื่อต้องการให้เกิดความ อนุรักษ์ของสังคมและสิ่งแวดล้อม

2.2 แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

2.2.1 ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2530 : 35-37) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดูแลรักษา การชะลอความเสื่อมของงานสถาปัตยกรรมด้วยการอนุรักษ์มีการดำเนินงานหลายระดับ ได้แก่ การป้องกัน การเสื่อมสภาพ การรักษาสภาพ การเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การจำลองแบบ การสร้างขึ้นมาใหม่ และการประยุกต์การใช้สอย

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ (2538 : 313) ให้ความหมายการอนุรักษ์ไว้ว่า คือ การดูแลรักษาตัวโบราณสถานมิให้ชำรุดหรือถูกทำลายลงไปกว่าที่เป็นอยู่ การอนุรักษ์มีการปฏิบัติงานใน 3 ระดับ ได้แก่ การสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะ

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2541 : 9-10) ได้ให้ความหมายสิ่งแวดล้อมไว้ว่า หมายถึง มนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำรงชีวิตให้สมดุล

ส่วนความหมายของศิลปกรรม คือ สิ่งที่มนุษย์ได้สร้างหรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบันด้วยความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจ และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่า ในทางศิลปวัฒนธรรมประวัติศาสตร์โบราณคดีและเทคโนโลยี อาทิ พระราชวัง วัดในอาณาจักรโบราณ ศาล อนุสาวรีย์ ป้อมคูเมือง กำแพงเมือง อาคารของราชการและเอกชน สวนสาธารณะ อาคารร้านค้า คลอง สะพาน น้ำ และแหล่งชุมชนโบราณ เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศรอบๆ ตัวศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องและมีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2530 : 36) ให้ความหมายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่อยู่รอบๆ แหล่งศิลปกรรม ส่วนแหล่งศิลปกรรม หมายถึง สิ่งที่มนุษย์ได้สร้างหรือกำหนดขึ้นด้วยความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจและได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าในทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเทคโนโลยี ซึ่งรวมทั้งผลงานในอดีตและปัจจุบัน

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2528 : 45) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและมรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง การดูแล ตรวจสอบ รวบรวม อันเป็นการรักษาไว้ในคงสภาพเดิม เพื่อไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมตามช่วงเวลาที่กำหนดไว้ และการอนุรักษ์ (conservation) คือ การสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะโดยรักษาความสำคัญและหลักฐาน ในการที่จะชี้ให้เห็นถึงวิวัฒนาการความรุ่งเรืองของศิลปวัฒนธรรมโดยปรับให้เข้ากับเศรษฐกิจและสังคม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม คือ การสร้างสรรค์ การฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมในด้านศิลปกรรมในรูปแบบประสมประสาน โดยการป้องกันคุ้มครองสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ การบูรณะสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยความประณีต ความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจและเทคโนโลยี จนได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดีเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและสืบทอดความเป็นเอกลักษณ์ของประชาชนในท้องถิ่น

2.2.2 ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2528 :32) ให้ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมว่า มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและรักษาคุณค่าตลอดจนคุณภาพของศิลปกรรมให้ดำรงอยู่และมีความหมายยิ่งขึ้น ในทางกลับกัน หากสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงไป ย่อมส่งผลกระทบต่อคุณค่าของศิลปกรรมด้วยลงจนหมดความหมายในที่สุด

อีกประการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในคุณค่าของความเป็นงานศิลปกรรม มิได้อยู่ที่การตีราคาเป็นมูลค่าแต่อย่างใด เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจและนำมาซึ่งความภาคภูมิใจยากที่จะหาสิ่งอื่นใดมาทดแทนได้ เป็นทรัพย์สินทางปัญญาและเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าต่างๆ ฉะนั้นการพัฒนาทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมในชุมชนหรือกิจกรรมอื่นใดในท้องถิ่น

นั้น เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตหรือทางเศรษฐกิจโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้

2.2.3 ปัญหาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

ปัจจุบันความเสื่อมโทรมและความเสียหายของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมกำลังเป็นปัญหาที่น่าวิตก เนื่องจากมีผลกระทบที่ทำให้แหล่งศิลปกรรมที่สำคัญของชาติหลายแหล่งถูกทำลายหมดสภาพหรือยากแก่การที่จะดำเนินการแก้ไขให้อยู่ในสภาพที่ทรงคุณค่าต่อไปได้ การแก้ปัญหาที่ผ่านมายังขาดการพิจารณาถึงต้นเหตุที่แท้จริงของปัญหานั้น ต้นเหตุที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่สำคัญมีหลายประการ ศิลปกรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เป็นทรัพยากรที่หายาก ใช้แล้วหมดไป หรือเสื่อมสภาพลงตามธรรมชาติ หากถูกทอดทิ้งขาดการเอาใจใส่ก็จะเสื่อมโทรมลงได้

สาเหตุของการเกิดปัญหาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น

1. ภัยจากธรรมชาติ ได้แก่ การกระทำของฝน ลมพายุ น้ำท่วม รากของต้นไม้ ไฟป่า การขยายตัวของวัชพืชและจุลินทรีย์ต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศไทยเป็นประเทศที่อยู่ในเขตร้อนชื้น มีทั้งอากาศร้อน หนาว และฝนตก สิ่งเหล่านี้จะเป็นสาเหตุที่จะทำให้วัชพืชและจุลินทรีย์เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว อันเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้แหล่งศิลปกรรมเสื่อมสภาพลงตามที่เห็นปรากฏชัดเจน เช่น กำแพงเมืองเก่าศรีสัชนาลัยที่ยังคงมีรากของต้นไม้ชอนไชอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นต้น

2. การลักลอบขุดค้นหาของมีค่าภายใน โบราณสถาน เพื่อหวังที่จะได้โบราณวัตถุอันมีค่าไว้ในครอบครองหรือขายเป็นสินค้า หรือแม้กระทั่งลักลอบนำวัตถุโบราณล้ำค่าให้เป็นของขวัญแก่ผู้มีอำนาจและอิทธิพลเพื่อประโยชน์ส่วนตน ซึ่งในปัจจุบันนี้วัตถุโบราณมีค่าตกเป็นสมบัติส่วนตัวเป็นจำนวนไม่น้อยแทนที่จะเป็นสมบัติของชาติให้เยาวชนรุ่นหลังได้ชื่นชม

3. การใช้ที่ดินและการทำการเกษตร มีหลายแหล่งจากการสำรวจ พบว่าในเขตโบราณสถาน ถูกใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือน หรือเป็นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น บริเวณที่เป็นแหล่งน้ำใช้เลี้ยงเป็ด บริเวณที่เป็นทุ่งหญ้าก็ใช้เลี้ยงวัวนอกจากจะทำให้เขตโบราณสถานมองไม่เห็นสวยงามแล้ว โอกาสที่โบราณสถานจะถูกกระทบกระทั่งจากสัตว์เลี้ยงและคนข่อมเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ การปรับพื้นที่เพื่อการเกษตรในบริเวณโบราณสถานถือว่าการทำลาย เช่น บริเวณกำแพงเมืองเก่าศรีสัชนาลัย ก็มีการบุกรุกทำลายกำแพงบางส่วน เป็นต้น

4. การพัฒนาประเทศโดยขาดการวางแผนและป้องกันการทำลายหลักฐานทางโบราณคดี เช่น การก่อสร้างถนน การชลประทาน การสร้างเขื่อน การทำเหมืองแร่ และมลพิษ

จากอุตสาหกรรม หากไม่มีการศึกษาด้านผลกระทบและจัดทำแผนแก้ไขก็จะเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้ (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดเชียงราย, 2543:10-11)

สรุปได้ว่าการทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเกิดจากสาเหตุทั้งทางตรงและทางอ้อม การทำลายทางตรง ได้แก่ การขุด การถม การก่อสร้าง การตัดถนน โดยไม่คำนึงถึงแหล่งศิลปกรรม การรื้ออาคาร ต่อเติมอาคาร อักคิภัย การค้นหาทรัพย์สินและการผูกเรือนตามธรรมชาติ ส่วนการทำลายทางอ้อม ได้แก่ การปล่อยให้สิ่งก่อสร้างบดบัง รบกวนทิวทัศน์จนตัวศิลปกรรมขาดความสง่างาม เช่น อาคาร เสาไฟฟ้า เสาโทรศัพท์และป้ายโฆษณา เป็นต้น ตลอดจนการสร้างอาคารหนาแน่นเกินไป และกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมอยู่ในเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เช่น การขายอาหาร เครื่องดื่ม ขายของที่ระลึก หมอคู่ และเช่าพระ เป็นต้น

2.2.4 แนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

แนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น เกิดจากการที่ท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศไทย มีแหล่งศิลปกรรมอยู่มากมาย แต่ความสำคัญของแหล่งศิลปกรรมกำลังถูกมองข้าม เพราะประชาชนในท้องถิ่นยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องความสำคัญ ประโยชน์ และคุณค่าของแหล่งศิลปกรรมนั้นๆ จึงเกิดการทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แหล่งศิลปกรรมจึงอยู่ในสภาพที่ไม่เหมาะสม เสื่อมโทรม เป็นผลให้ต้องสูญหายหรือหมดคุณค่า หมดความสวยงาม เช่น การทำลายความงามแหล่งศิลปกรรมโดยตรงโดยการเปลี่ยนแปลง รื้อถอน ถัดลบ ขูดเจาะ หรือการใช้ที่ดินโดยรอบหรือภายในบริเวณแหล่งศิลปกรรม เพื่อเป็นที่จอดรถ จัดสรรเป็นอาคารพาณิชย์หรือการทำลายอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาต่างๆ ได้แก่ การตัดถนน การสร้างเขื่อน การชลประทาน ซึ่งรวมไปถึงการก่อสร้างอาคารประชิดรั้วกับตัวศิลปกรรม ปัญหาการทำลายเช่นนี้จึงเป็นปัญหาที่เกินกำลัง และอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรับผิดชอบที่จะดูแล คือ กรมศิลปากร จึงอาจกล่าวได้ว่าการที่แหล่งศิลปกรรมเสื่อมโทรมนั้น มีสาเหตุมาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบ ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมของชาติ ประสบผล จึงควรพิจารณาถึงสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วย (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น, 2536 : 3)

สรุปได้ว่าแนวทางการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมนี้ จะกำหนดขึ้นได้โดยง่ายเมื่อประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่า และความสำคัญของงานสถาปัตยกรรม สิ่งแวดล้อมประเภทต่างๆ มีความพร้อมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และมีความรู้ที่จะอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแต่ละประเภทแต่ละชิ้นที่มีลักษณะไม่เหมือนกัน ใช้วัสดุก่อสร้างไม่เหมือนกันและมีสถานที่ตั้งไม่เหมือนกันด้วย การอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรม จึงต้องพิจารณางานเป็นชิ้นๆ ไป ไม่สามารถนำวิธีการเดียวกันมาใช้ในการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมทุกชิ้นได้ การอนุรักษ์งาน

สถาปัตยกรรม และสิ่งแวดล้อมเป็นงานสหวิทยาการต้องการผู้ร่วมงานหลายฝ่าย การประสานงาน และการปฏิบัติงานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ แล้วจึงกำหนดกรอบของการอนุรักษ์ นโยบาย เป้าหมาย วิธีการและมาตรการเพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผลตามเวลาที่ตั้งเป้าไว้ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การสร้างจิตสำนึกของประชาชน การประชาสัมพันธ์ เป็นมาตรการที่จะทำให้การปฏิบัติประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้การปฏิบัติงานที่ถูกหลักวิชาการจะเป็นแนวทางที่ดีให้ ประชาชน เยาวชน และเด็ก มีความเข้าใจและรักท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ในอนาคตอันใกล้นี้สังคมไทยอาจมีความเข้มแข็ง และสามารถต่อต้านกระแสสังคมต่างๆ ที่กลุ่มชนท้องถิ่นไม่ต้องการได้

2.3 สภาพของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 สภาพของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและแหล่งศิลปกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ศิลปกรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่ประชาชนทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์อย่างเสมอหน้ากัน แต่ปัจจุบัน ได้ถูกทำลายทั้งโดยตรง ทั้งฝีมือมนุษย์และธรรมชาติ เช่น การผุกร่อนของแหล่งศิลปกรรม อักคิภัย การลักลอบขุดค้นหาของมีค่าในโบราณสถาน การปล่อยให้สิ่งก่อสร้างบดบังทัศนียภาพ เป็นต้น ประกอบกับการดำเนินการของกรมศิลปากรที่อนุรักษ์ฟื้นฟู เฉพาะตัวศิลปกรรมภาพแวดล้อมของแหล่งศิลปกรรมไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควรและส่งผลถึงการทำลายตัวศิลปกรรมซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้นจึงมีแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมซึ่งการดำเนินงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม มีสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมเป็นฝ่ายปฏิบัติการ โดยมีคณะอนุกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม ทำหน้าที่กำกับดูแลตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มีหน้าที่ในการสนับสนุน ส่งเสริมและผลักดันให้ส่วนราชการองค์กรเอกชนและประชาชนในพื้นที่ได้ช่วยกันรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม คือ ช่วยให้มีการอนุรักษ์ทั้งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างจริงจัง ซึ่งปัจจุบันอยู่ระหว่างการหาแนวทางในการอนุรักษ์ให้ยั่งยืนต่อไป

2.3.2 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

หน่วยงานของรัฐและเอกชน มีบทบาทในการดูแลสิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรมในจังหวัดพะเยา ที่ผ่านมามีหน้าที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน เช่น หน่วยงานของรัฐบาล มีการประสานงานในกรมกองต่างๆที่จะพิทักษ์ปกป้องสิ่งที่แสดงคุณค่าของเมือง ด้วยการวางแผนและ

ปฏิบัติงานเพื่อสร้างความเจริญให้แก่เมือง รวมทั้งมีอำนาจและหน้าที่ตามกฎหมายในการพิทักษ์ปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของเมือง อันทรงคุณค่าควรแก่การรักษารับผิดชอบในการอนุรักษ์ศิลปกรรมของชาติและการคุ้มครองดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หน่วยงานเอกชน เป็นชมรมที่ก่อตั้งขึ้นมาโดยมีจุดมุ่งหมายเฉพาะไปที่เรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น การอนุรักษ์ป่า การใช้ประโยชน์ที่ดินสาธารณะ เป็นต้น

กฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองดูแลรักษาโบราณสถานโบราณวัตถุ

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 ซึ่งประกาศใช้เมื่อ 2 สิงหาคม พ.ศ.2504 เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ คือ เนื่องจากกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันมีบทบัญญัติบางประการที่ไม่เหมาะสมและไม่รัดกุมเพียงพอในด้านการคุ้มครองดูแลรักษาการบูรณะ การซ่อมแซม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และกำหนดอัตราโทษไว้ต่ำมาก ทำให้มีผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับการลักลอบ บุกรุก ลักลอบนำหรือส่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีคุณค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ โบราณคดีออกนอกราชอาณาจักรมากขึ้น ซึ่งทำให้มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการสงวนรักษาไว้ให้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติสืบต่อไป

พระราชบัญญัตินี้แบ่งออกเป็น 5 หมวด คือ หมวด 1 โบราณสถาน หมวด 2 โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หมวด 3 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หมวด 4 กองทุนโบราณคดี หมวด 5 บทกำหนดโทษ และบทเฉพาะกาล นอกจากนี้ยังมี ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 189 และกฎกระทรวง ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2504)

อนึ่ง พนักงานเจ้าหน้าที่ตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 นั้น ตามคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ศก. 810/2536 ลงวันที่ 24 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2535 มีดังต่อไปนี้

ก. ข้าราชการสังกัดกรมศิลปากร คือ อธิบดี รองอธิบดี ผู้เชี่ยวชาญพิเศษและผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ เป็นต้น

ข. ข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทย คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ฯลฯ เป็นต้น

ค. ข้าราชการสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ คือ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ผู้ตรวจราชการกระทรวง ศึกษาธิการ ฯลฯ เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2537 : 29-45)

กล่าวโดยสรุป พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้ถูกแก้ไขหลายครั้งเพื่อเพิ่มโทษกับผู้กระทำผิดที่บุกรุก หรือผู้ที่ลักลอบนำ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ออกนอกประเทศมากยิ่งขึ้น แต่ก็สามารถป้องกันได้ระดับหนึ่งเท่านั้น ควรมีการให้ความรู้แก่ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการปกป้องอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนต่อไป

2.4 แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปกรรมของชุมชน

2.4.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกลวิธีสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานของชุมชนประสบผลสำเร็จ โดยมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

สหประชาชาติ (United Nations, 1978 : 4) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นกระบวนการการตัดสินใจและการกระทำ ในกระบวนการการตัดสินใจนั้นเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางสังคมและการจัดสรรทรัพยากร ส่วนการกระทำเป็นการกระทำ โดยความสมัครใจ ต่อกิจกรรมและโครงการ

ยูวณัน วุฒิเมธี (2526 : 20) ได้ให้ความหมายและหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวเอง

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 6-7) ได้ให้ความหมาย หลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัคร เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน

อรพินท์ สพอิชชัย (2538 : 6-2) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในชุมชนหรือประชาชนที่เข้าร่วมมีบทบาทในการดำเนินการพัฒนาของภาครัฐ เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่ง แต่การมีส่วนร่วมในการมีส่วนร่วมอาจมีได้ทุกระดับ ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในระดับชาติลงไปถึงระดับครัวเรือน

จากความหมายการมีส่วนร่วมดังกล่าว สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีความหมาย เป็นสองลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมทางกระบวนการของการพัฒนาและกระบวนการของการเมือง

ให้ประชาชนเข้ามาทำงานร่วมกันทางกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงานตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ โดยผู้เข้ามามีส่วนร่วมต้องมีแนวคิดพิจารณาตัดสินใจร่วมกันทางการพัฒนาให้ปฏิบัติสอดคล้องและรับผิดชอบกับวิถีชีวิต และพื้นฐานของชุมชน เพื่อให้การดำเนินการตามโครงการสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ การมีส่วนร่วมทางกระบวนการของการเมือง การเปลี่ยนแปลงการพัฒนาของรัฐ โดยกระจายอำนาจจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาคเพื่อให้ภูมิภาคมีอำนาจทางการเมืองและการบริหารพัฒนาตนเองพร้อมทั้งส่งเสริมสิทธิให้ประชาชนมีบทบาทในการจัดการ และประชาชนสามารถตรวจสอบได้

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเป็นเรื่องสำคัญและมีความจำเป็นมากต่อการพัฒนาหรือการคุ้มครองและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศต่อไปในอนาคต

2.4.2 แนวคิดของการมีส่วนร่วม

สมนึก ปัญญาสิงห์ (2542 : 25) กล่าวถึงที่มาและความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้ การทำงานแบบมีส่วนร่วมเป็นยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีเพิ่งเริ่มปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) กล่าวถึงแนวนโยบายในการพัฒนาชนบทแนวใหม่ที่กำหนดหลักการสำคัญ 5 ประการ คือ

1. ยึดพื้นที่เป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่ยากจนหนาแน่นก่อน
2. พัฒนารูานะประชาชนให้พออยู่พอกินและมีบริการพื้นฐานขั้นต่ำอย่างทั่วถึงในเขตชนบทที่มีความยากจนหนาแน่น
3. เน้นการปรับปรุงเพื่อให้ประชาชนช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้นตามลำดับ
4. แก้ปัญหาที่ประชาชนยากจนเผชิญอยู่จริงให้ทั่วถึงทุกพื้นที่ โดยเน้นเทคนิคที่ประชาชนทำได้เอง และมีการลงทุนต่ำ

5. ให้ประชาชนมีส่วนแก้ไขปัญหาของตนเองมากที่สุด จากแนวนโยบายดังกล่าว จะเห็นได้ว่า หลักการข้อที่ 3 ข้อที่ 4 และข้อที่ 5 เป็นหลักการงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

อนุศักดิ์ สมิตสันต์ (2544 : 200) กล่าวถึง การผลักดันให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนา และกิจกรรมสำคัญที่ต้องทำคือผลักดันให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการดำเนินการพัฒนา โดยมีหลักสำคัญที่ว่า

1. การมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่จะได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่น ความต้องการ และเจตคติของประชาชน

2. ถ้าประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหาและวางแผนในการพัฒนาแล้ว จะทำให้ประชาชนยอมรับแผนงาน โครงการพัฒนานั้น ๆ

3. การสร้างประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน คือ การที่ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

จากแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าว สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในแนวคิดจากปรัชญาพื้นฐาน เรื่อง ประชาธิปไตย ประเทศไทยเริ่มใช้แนวคิดนี้ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) โดยมุ่งหวังให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างจริงจัง ประชาชนยอมรับการพัฒนาและร่วมพัฒนาท้องถิ่นของตนเองกับภาครัฐ

2.4.3 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527 : 83) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนควรมีขอบเขตการมีส่วนร่วม 4 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
2. การตัดสินใจเลือกแนวทางวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมพัฒนาตามแผน
4. การประเมินผลกิจกรรมพัฒนา

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527: 212-213) ได้กล่าวว่า ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมค้นหาสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงานหรือโครงการ เพื่อขจัดแก้ไขและสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนา ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนและหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการงาน และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษา โครงการและ กิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ตลอดไป

สรุปการมีส่วนร่วมของชุมชน อาจทำได้หลายแนวทาง เช่น การกำหนด เป้าหมายที่ ให้ประชาชนมีบทบาทมากขึ้นในทางการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ โดย กระบวนการมีส่วนร่วม พิจารณาจากการตัดสินใจ การร่วมมือของกลุ่มประชาชน และการ คาดการณ์ล่วงหน้าถึงการได้รับประโยชน์จากการร่วมกิจกรรมนั้น ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการให้ ข่าวดูสารที่แท้จริงและถูกต้อง การตัดสินใจ การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การวางแผน และการปฏิบัติตามแผนเพื่อที่จะนำไปสู่การพัฒนาของสังคม ซึ่งการพัฒนาใดๆ ก็ตามหาก ประชาชนมิได้รู้สึกว่าเป็นเจ้าของและลงมือพัฒนาด้วยตนเองแล้ว การพัฒนานั้นมีอาจสำเร็จและ ยั่งยืนอยู่ได้

2.4.4 แนวคิดการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม

กระแสการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมเป็นกระแสที่กำลังได้รับการยอมรับ มากขึ้นว่าเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมโลก (ประสาน ตั้งสิกบุตร, 2542) หลักการสำคัญของการบรรลุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยอาศัยกระบวนการพัฒนาโดยประชาชนมี ส่วนร่วมนั้น คือ การแสดงบทบาทที่เหมาะสมของฝ่ายที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการพัฒนา ดังนี้

ชาวบ้าน	:	บทบาทของการตัดสินใจ
นักพัฒนา	:	บทบาทของการสร้างเงื่อนไขและการให้ข้อมูล
องค์กร	:	บทบาทของการสนับสนุน

บทบาทของแต่ละฝ่ายเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในกระบวนการพัฒนา “บทบาทของ ชาวบ้านจะต้องเป็นผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจ” อย่างน้อย 4 ประการ คือ

1. จะต้องตัดสินใจว่า “ปัญหาของเขาคืออะไร”
2. จะต้องตัดสินใจว่า “จะมีแนวทางใดในการแก้ไขปัญหา”
3. จะต้องตัดสินใจว่า “จะใช้กิจกรรมดังกล่าวแก้ไขปัญหาคือได้หรือไม่”
4. จะต้องตัดสินใจว่า “กิจกรรมดังกล่าวแก้ไขปัญหาคือได้หรือไม่”

จากการศึกษาสภาพของสังคมไทย พบว่าประชาชนในสังคมไทยยังมีข้อจำกัด ใน การตัดสินใจ ทั้งนี้เนื่องมาจาก 2 ปัจจัยที่สำคัญ ปัจจัยแรกคือการขาดข้อมูลที่เพียงพอต่อการ ตัดสินใจและปัจจัยอีกประการหนึ่งคือการขาดโอกาสที่จะร่วมในการตัดสินใจ

การมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาแนวทางใหม่ แบ่งออกเป็น แบบต่างๆ ดังต่อไปนี้ (สมนึก ปัญญาสิงห์, 2542 : 23-33)

1) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคติ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคติ เป็นลักษณะที่โครงการพัฒนาต่างๆ ในชุมชนมีบุคคลในชุมชนเป็นแกนนำในกิจกรรมทั้งหมด ตั้งแต่การตัดสินใจไปจนถึงการควบคุม ติดตามงานและการประเมินผล การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคตินี้มักจะพบได้ในชุมชนชนบท ในเรื่องเกี่ยวกับงานของศาสนาหรืองานประจำปี เพราะสมาชิกในชุมชนจะมีความรู้สึกที่ดีต่อการทำเพื่อส่วนรวม ถ้าหากไม่ทำก็จะเกิดความรู้สึกไม่ดีต่อตนเอง เช่น อาจจะถูกนินทาได้ ลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคตินี้ เป็นลักษณะที่เกิดจากแรงจูงใจภายในชุมชน สมาชิกรับรู้ร่วมกันเกี่ยวกับปัญหาความต้องการร่วมตัวกัน และมีการลงแรงสมทบทุนเพื่อให้งานบรรลุตามเป้าหมาย

2) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบประชาชนเป็นแกนนำ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบประชาชนเป็นแกนนำนี้ มุ่งผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก โดยสมาชิกในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน เนื่องจากประชาชนตระหนักในสิทธิของตน และเห็นถึงประโยชน์ส่วนใหญ่ที่ต้องสูญเสีย แต่อาจจะร่วมพลังต่อต้านในกลุ่มที่เสียผลประโยชน์ก็ได้

3) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบเจ้าหน้าที่พัฒนาเป็นแกนนำ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบนี้ เป็นลักษณะที่พบเห็นทั่วไปในชุมชนต่างๆ เป็นลักษณะของการทำงานพัฒนาที่เริ่มต้น โดยองค์กรพัฒนาจากภายนอกชุมชนที่มาจากฝ่ายรัฐบาลหรือเอกชน โดยได้มีข้อสมมุติว่าประชาชนจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การนำประชาชนที่เกี่ยวข้องเข้ารับการอบรมให้ทราบวิธีการและภาวะความเป็นผู้นำ มีการประชุมประชาชนให้ตระหนักถึงภาระหน้าที่และวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่การกำหนดแนววิธีการและการดำเนินการพัฒนาโครงการต่างๆ วิธีการที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมนี้เป็นวิธีการที่เหมาะสมในภาวะปัจจุบัน และพัฒนาการมีส่วนร่วมประชาชนในอนาคตเป็นเสมือนการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้จักประเมินผลได้ผลเสียจากการเข้ามามีส่วนร่วมโดยประชาชนเป็นแกนนำในด้านการพัฒนา

4) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบสั่งการ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบสั่งการนี้ เป็นลักษณะที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยมิได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบสั่งการนี้ไม่ได้นำไปสู่การพัฒนาความคิดของประชาชนในชุมชน แต่เป็นเรื่องที่ทำเพื่อเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น การพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมแบบสั่งการอาจพบกับปัญหาสำคัญ

สอง ประเด็น คือ ขาดข้อมูลที่เพียงพอต่อการตัดสินใจ และขาดแหล่งทุนที่เอื้อต่อการดำเนินงาน เพื่อแก้ไขปัญหา

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือความร่วมมือระหว่างภาคีต่างๆ เรื่องความร่วมมือระดับภาคีนั้น ชุมชนและองค์กรจะต้องกำหนดบทบาทของตนเองให้ชัดเจน ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงขอเสนอรูปแบบลักษณะการมีส่วนร่วม ตามแนวคิดของอาร์นสไตน์ (Arnstein) เห็นว่าการมีส่วนร่วมเป็นรูปของบันไดการมีส่วนร่วม (Participation ladder) 8 ขั้น ดังต่อไปนี้ (Fagence, 1977 อ้างในบัญชากร แก้วส่อง, 2537 : 134-135)

บันไดขั้นที่ 1 คือ ขั้นถูกจัดกระทำ และขั้นที่ 2 คือ ขั้นชี้แจง เรียกว่าการมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม เป็นขั้นที่ประชาชนไม่เข้าถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการตัดสินใจ ในกรณีนี้จะมีกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยที่อยู่ในอำนาจและทำหน้าที่ตัดสินใจ โดยไม่มีการพูดถึงเนื้อหาวิธีของการตัดสินใจหรือการได้มาซึ่งตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ของผู้อยู่ในอำนาจหน้าที่นั้น

บันไดขั้นที่ 2 สร้างขึ้นมาเพื่อที่จะทดแทนการมีส่วนร่วมที่แท้จริง ไม่ใช่เป็นการทำให้ประชากรเข้าถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือควบคุมโครงการ แต่จะช่วยให้ผู้มีอำนาจสามารถดำเนินการให้การศึกษาหรือการชี้แจงปัญหาให้แก่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

บันไดขั้นที่ 3 ถึง 5 คือ ระดับที่เรียกว่า การมีส่วนร่วมแบบพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน โดยขั้นที่ 3 เป็นขั้นการให้ข้อมูลข่าวสาร และขั้นที่ 4 เป็นขั้นให้การปรึกษาหารือนั้น ความเห็นหรือข้อคิดเห็นของประชาชนได้รับการรับฟังจากผู้กุมอำนาจอยู่มากขึ้น แต่ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้พวกเขาไม่มีอำนาจที่จะรับประกันได้ว่าความคิดเห็นของพวกเขาจะได้รับการเอาใจใส่จากผู้มีอำนาจเต็ม เมื่อการมีส่วนร่วมถูกจำกัดอยู่ที่ระดับเหล่านี้ จึงไม่มีทางที่จะทำการเปลี่ยนแปลงสภาพตามข้อเรียกร้องของผู้มีส่วนร่วมได้ ส่วนบันไดขั้นที่ 5 เป็นแสดงความคิดเห็น เป็นขั้นสูงของการมีส่วนร่วมบางส่วนที่ยอมให้คนไร้อำนาจให้คำแนะนำได้ แต่ก็ยังคงใช้สิทธิในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจต่อไป

บันไดระดับสูงขึ้นไปเป็นระดับที่เรียกว่า อำนาจของประชาชนซึ่งเพิ่มระดับของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น ประชาชนสามารถเข้าไปสู่ขั้นที่ 6 ขึ้นเป็นหุ้นส่วน ซึ่งจะทำให้เขาสามารถเข้าร่วมในการเจรจาเพื่อผลได้ผลเสียกับผู้มีอำนาจดั้งเดิม ส่วนในขั้นที่ 7 ขึ้นอำนาจผ่านตัวแทน และขั้นที่ 8 ขึ้นควบคุมโดยประชาชน เป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชนโดยผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมของอาร์นสไตน์จะพิจารณาถึงความ เข้มข้นของการมีส่วนร่วมในแง่ของการมีอำนาจการตัดสินใจของประชาชน ซึ่งมีระดับของความเข้มการมีส่วนร่วม ตั้งแต่การไม่มีอำนาจการตัดสินใจเลยไปจนถึงการมีอำนาจการตัดสินใจอย่างเต็มที่

แนวคิดของสถาบันดำรงราชานุภาพ ได้เสนอการมีส่วนร่วมที่แสดงให้เห็นถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน วิธีการ แนวทาง องค์ประกอบการมีส่วนร่วมของประชาชน กลไก เครื่องมือการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้

สถาบันดำรงราชานุภาพ จึงได้นำเสนอระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งมี 8 ขั้นตอน ดังนี้

ระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชน	วิธีการ/แนวทาง/องค์ประกอบ การมีส่วนร่วมของประชาชน	กลไก/เครื่องมือการมีส่วนร่วม ของประชาชน
1. การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร	- การติดตามข้อมูล ข่าวสาร จากสื่อต่างๆ เว็บไซต์ ประชุมสัมมนา	- การพัฒนาระบบ ข้อมูล/ การประชาสัมพันธ์/ สื่อสารมวลชนประเภท ต่างๆ
2. การนำเสนอข้อมูลและ การ แสดงความคิดเห็น	- การให้ข้อมูลความคิดเห็น ผ่านสื่อต่างๆผ่านตัวแทน ผ่านแบบสอบถาม/การ สัมภาษณ์/ที่ประชุม/สัมมนา	- การสำรวจความคิดเห็น สาธารณะ การสัมภาษณ์ ออกแบบสอบถามการ ประเมินผลกระทบทาง สังคม
3. การแลกเปลี่ยนความ คิดเห็น	- การติดตาม ประเมินผล/รับรู้ ข้อมูลข่าวสาร/ร่วมคิดร่วม เสนอข้อมูล แลกเปลี่ยน ข้อมูลความคิดเห็นผ่าน จดหมายข่าว/ที่ประชุมหรือ คณะทำงาน	- การปรึกษาหารืออย่างไม่ เป็นทางการ/การประชุม รับฟังความคิดเห็น เช่น ผ่านทางการประชุมระดับ ชุมชน/การประชุมรับฟัง ความคิดเห็นทางวิชาการ/ การประชุม
4. การเจรจาต่อรอง	- การติดตาม/รับรู้ข้อมูล ข่าวสารร่วมคิดเสนอข้อมูล จัดสรรประโยชน์ และ ผลักดันข้อเสนอที่เลือกผ่าน คนกลาง/ที่ประชุม หรือ คณะทำงาน เพื่อให้แต่ละ ฝ่าย ได้รับประโยชน์ที่ สามารถรับได้	- การเจรจาต่อรอง

ระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชน	วิธีการ/แนวทาง/องค์ประกอบการมี ส่วนร่วมของประชาชน	กลไก/เครื่องมือการมี ส่วนร่วมของประชาชน
5. การมีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจบางขั้นตอนระดับ การมีส่วนร่วมของ ประชาชน	- การติดตาม/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ร่วมคิดและร่วมตัดสินใจทุก ขั้นตอนของกระบวนการวาง แผนการจัดการผ่านที่ประชุม หรือคณะทำงานระดับนโยบาย/ ตัดสินใจเพื่อรักษาผลประโยชน์ ในระดับที่ เหมาะสมของแต่ละ ฝ่าย	- การมีส่วนร่วมของ ประชาชน
6. การมีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจในทุกขั้นตอน	- การติดตาม/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ร่วมคิดและร่วมตัดสินใจทุก ขั้นตอนของกระบวนการ วาง แปลนการจัดการผ่านที่ประชุม หรือคณะทำงานระดับนโยบาย/ ตัดสินใจเพื่อรักษาผลประโยชน์ ในระดับที่เหมาะสมของแต่ละฝ่าย	- การประชุมในระดับ ตัดสินใจ
7.การมีส่วนร่วมในการ ปฏิบัติการหรือ ดำเนินงาน	- การร่วมดำเนินโครงการ ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ซึ่งผ่าน ขั้นตอนที่ได้มีการตัดสินใจ ร่วมกันเพื่อให้บรรลุ ประโยชน์ ในระดับที่เหมาะสมของแต่ละ ฝ่าย	- การจัดทำแผน/จัดหา ทรัพยากร แบ่งงาน และ ปฏิบัติงานตามแผน
8. การมีส่วนร่วมในการ ติดตามและประเมินผล	- การร่วมติดตาม ตรวจสอบการ ดำเนินกิจกรรมตามแผนงานเพื่อ ตรวจสอบการบรรลุประโยชน์ ในระดับที่เหมาะสมซึ่งแต่ละฝ่าย คาดหวัง	- การประชุมติดตาม และ ประเมินผลการปฏิบัติงาน

ประเวศ วะสี และคณะ (2543 : 6) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความร่วมมือระหว่างภาคีว่าเป็นการประสานความคิดและความร่วมมือระหว่างทุกหน่วยงานของสังคม ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับชาติ ซึ่งในการจัดทำแผนพัฒนาระดับชุมชนแต่ละภาคี/องค์กร ควรกำหนดบทบาทของตนเองให้ชัดเจน ดังนี้

1. ภาครัฐ ควรปรับทัศนคติและบทบาทจากผู้สั่งการมาเป็นผู้สนับสนุนประชาชน ทั้งในด้านความคิด วิชาการ และงบประมาณ

2. สถาบันการศึกษา ควรปรับกระบวนการเรียนการสอนและการวิจัยให้เอื้อต่อการสนับสนุนกระบวนการพัฒนาชุมชน

3. ภาคเอกชน/องค์กรพัฒนาเอกชน ควรสนับสนุนงบประมาณและเทคโนโลยีวิชาการที่มีประโยชน์ต่อการทำแผนชุมชนโดยเน้นการร่วมคิด วางแผนติดตาม และร่วมรับประโยชน์

4. ชุมชน ควรมีส่วนร่วมในการค้นหาจุดแข็ง จุดอ่อน ความรู้ความสามารถ (ศักยภาพ) ที่ชุมชนมีอยู่ด้วยตนเอง และสร้างเครือข่ายเพื่อรวมพลังสามัคคี ค้นหาชุมชนที่มีศักยภาพเพื่อเป็นพื้นที่นำร่องสำหรับเรียนรู้ การสร้างความเข้าใจ ให้เป็นเวทีเรียนรู้ร่วมกัน

5. องค์กรท้องถิ่น รับกระบวนการทำงานโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูล สนับสนุนงบประมาณ และประสานประโยชน์พันธมิตรเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกัน

ความร่วมมือระหว่างภาคีจะต้องมีองค์ประกอบ 2 ประการ คือ

1. ความร่วมมือในการส่งเสริมให้เกิดประชาคม และเครือข่าย มีเวทีในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน เวทีความร่วมมือด้านข้อมูล ด้านการติดตามตรวจสอบ และการประเมินผลผ่านกลไกที่เน้นพหุภาคี

2. การสร้างกลไกการประสานงานของพหุภาคี ในระดับท้องถิ่นในส่วนที่สนับสนุนชุมชน เพื่อเชื่อมโยงเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่เอื้อต่อกระบวนการประชาคม

นโยบายด้านความร่วมมือภาคเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม

ฝ่ายความร่วมมือภาคเอกชน กองส่งเสริมและเผยแพร่ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ท้องถิ่น (2536) ได้นำเสนอนโยบายด้านความร่วมมือภาคเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อม ดังนี้

นโยบายที่ 1 ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชนทุกระดับอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

นโยบายที่ 2 สนับสนุนให้องค์กรเอกชน องค์กรประชาชน และประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นโยบายที่ 3 พัฒนาเครือข่ายในการประสานงานให้เป็นระบบ หรือกลไกที่จะเอื้ออำนวยให้ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรเอกชน องค์กรประชาชน และประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของรัฐด้านสิ่งแวดล้อม

นโยบายที่ 4 สนับสนุนและส่งเสริมศักยภาพขององค์กรเอกชน ด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในการดำเนินกิจการด้านส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ

นโยบายที่ 5 ส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคธุรกิจเอกชนหรือผู้ประกอบการ ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความร่วมมือจะต้องมีองค์ประกอบของหลายฝ่ายในลักษณะพหุภาคี จึงจะทำให้กิจกรรมหรือการพัฒนาประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นความร่วมมือจึงต้องอาศัยการประสานงาน การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบร่วมกัน ความพยายามร่วมกัน ความสัมพันธ์ที่ราบรื่นและกลมกลืนกัน การมีจิตมุ่งมั่นร่วมกัน ทำงาน และการร่วมมือปฏิบัติดำเนินการร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินกิจการหรือการพัฒนาประสบความสำเร็จ และผู้ให้ความร่วมมือได้ใช้ความสามารถของตนเองในการพัฒนาตนเอง หรือพัฒนาชุมชนในที่สุด ในส่วนของการมีส่วนร่วมในส่วนใหญ่หมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่งร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติงานและร่วมรับผิดชอบ

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชน และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2.5.1 แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรชุมชน

นักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับองค์กรชุมชน ดังนี้

ชูชัย ศุภวงศ์และยุวดี คาคการณ์ไกล (2540: 161-162) ได้ให้ทัศนะว่าองค์กรชุมชนเป็นองค์การหรือกลไกการจัดการที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่มีเป็นนิติบุคคล เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการเรียนรู้ มีการจัดการ และการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2539: 41) กล่าวว่า ความเป็นชุมชน คือการที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน มีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ การเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างและมีการจัดการในความเป็นชุมชนที่ว่ามีศักยภาพสูงนั้นอาศัยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ

1. จิต จิตวิญญาณเป็นคุณค่าแห่งความสำนึกร่วมกัน
2. การเรียนรู้ร่วมกัน
3. การจัดการ

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึง องค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือ หัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรชุมชนจะเป็นกุญแจที่ช่วยในการแก้ปัญหาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและสังคมในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม การเมืองและวัฒนธรรม สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชนนั้นกำลังได้รับความสนใจและได้รับความสำคัญมากขึ้นทั้งจากองค์กรของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่ง สาเหตุที่ทำให้ประเด็นการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชนได้รับความสนใจนั้น เนื่องจากเกิดปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่าปัจจุบันชุมชนไทยตกอยู่ในสภาพที่อ่อนแอมากในปัจจุบัน อีกประการหนึ่ง คือ ความอยู่รอดของชุมชนและการฟื้นฟูชุมชนให้เข้มแข็งจึงเป็นประเด็นสำคัญ ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งเป็นที่คาดหวัง และต้องการคือ ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้นในทางกายภาพหรือรูปธรรม สมาชิกของชุมชน มีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม ทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ฯลฯ ในทางจิตวิญญาณคือ สมาชิกของชุมชนมีค่านิยมความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนและสมาชิกในชุมชน มีความรักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกันเพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเอง แม้จะมีการพึ่งพิงภายนอกก็อยู่ ในลักษณะที่ชุมชนมีอำนาจในการจัดการ การเลือกสรร การตัดสินใจ การมีส่วนร่วมสูง ไม่ว่าในด้านอาชีพ การศึกษา การกินอยู่ ประเพณี การรักษาพยาบาล ฯลฯ

การที่ชุมชนในท้องถิ่นจะมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น ประชาชนในท้องถิ่นควรมีความรู้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างถูกต้องเหมาะสมและมีจิตสำนึกที่จะพัฒนาสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ให้มีสภาพดียิ่งขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจย้อนกลับสู่ชุมชนอย่างมหาศาล เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วการสูญเสีย สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจะเกิดขึ้นได้ยาก

สรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีอยู่เป็นจำนวนมากทั่วประเทศ ส่วนใหญ่กำลังต้องการการดูแลรักษาทั้งสิ้น ซึ่งกำลังทรัพย์และกำลังเจ้าหน้าที่มีจำนวนไม่พอและไม่ทันต่อการชำระ จึงจำเป็นต้องเริ่มดำเนินการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยให้ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่

ได้มีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ และแสดงความคิดเห็นในวิธีการอนุรักษ์ร่วมกันทุกขั้นตอน เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้ดำรงอยู่และเพื่อประโยชน์ในการพิทักษ์คุ้มครอง มิให้เสื่อมคุณค่าในที่สุด

2.5.2 การสร้างจิตสำนึกต่อประชาชน

การสร้างจิตสำนึกต่อประชาชนในการปกป้องคุ้มครองและช่วยอนุรักษ์อาคารที่มีคุณค่าทางศิลปะ และประวัติศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง บางท้องถิ่นประชาชนยังไม่เข้าใจและยังขาดจิตสำนึกที่จะระลึกถึงว่า อาคารดังกล่าวเหล่านั้นเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องอนุรักษ์ไว้ จึงไม่มีความรู้สึกรังเกียจหรือเสียดาย จึงปล่อยให้ชำรุดทรุดโทรมลงไป มากไปกว่านั้นในท้องถิ่นที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ยิ่งเห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเหลือน้อยลงไปเรื่อยๆ อาคารเก่าจึงถูกรื้อลงมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยก่อสร้างอาคารใหม่ขึ้นมาแทนที่ให้ความแออัดมากขึ้นให้เหมาะสมกับที่ดินที่มีราคาทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรมมีแต่จะหมดลง สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ก็จะเปลี่ยนไปด้วย ในที่สุดบริเวณเก่า ย่านเก่า ชุมชนเมืองเก่า และเมืองเก่าที่มีคุณค่าก็จะสลายหายไปด้วย กลุ่มชุมชนก็จะขาดหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไป ทั้ง ๆ ที่เคยมีอยู่แล้ว พอบุคคลกลุ่มดังกล่าวเติบโตขึ้นแล้วจึงคิดได้มีสำนึกขึ้นว่า ควรจะรักษาอาคารดังกล่าวไว้ก็สายไปเสียแล้ว เพราะได้ทำลายลงจนหมดสิ้นแล้ว การสร้างจิตสำนึก การย้ำเตือนให้เกิดสติ การชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญอย่างมีเหตุผลนั้น ต้องมีการอธิบายชี้แจง และทำต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ ผู้สร้างให้ประชาชนมีจิตสำนึกได้ต้องปฏิบัติงานด้วยความอดทน มองการณ์ไกล และมีสำนึกต่อส่วนร่วม ท้องถิ่นและประเทศชาติ

สำหรับเด็กที่อยู่วัยที่ยังขาดความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ ต้องมีการอบรมสั่งสอนโดยต้องกระทำทั้งในชั้นเรียนและมีกิจกรรมนอกหลักสูตรคอยส่งเสริมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอจนกลายเป็นความเคยชินในการปฏิบัติอย่างมีจิตสำนึกที่ดีต่องานสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมดังกล่าว และยังสามารถปรับปรุงให้ประโยชน์ต่อไปตามสภาพของมันด้วย พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่า หากต้องการให้ประโยชน์มากกว่านั้นก็อาจไปหาสถานที่ใหม่ให้พ้นไปจากบริเวณดังกล่าวได้ (ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ , 2538: 307-319)

สรุปได้ว่า การสร้างจิตสำนึกต่อประชาชนเป็นสิ่งสำคัญต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมาก เพราะเมื่อประชาชนมีความรู้มีความเข้าใจและเห็นคุณค่าและความสำคัญที่มีต่อแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมแล้ว ประชาชนจะมีความรักหวงแหน และปกป้องศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นมากขึ้นและชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถต่อต้านกระแสสังคมต่างๆ

ที่กลุ่มชนท้องถิ่นไม่ต้องการได้ นอกจากนี้ยังสามารถดูแลปกป้อง รักษา ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมของตนเองในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

2.5.3 แนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูพัฒนา และแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

ธวัช วิชัยดิษฐ์ (อ้างในหน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่นเชียงราย, 2543: 11-12) ได้เสนอแนวทางในการจัดการเรื่องของแหล่งศิลปกรรมไว้ดังนี้คือ

1. เป้าหมายในการดำเนินงาน เป้าหมายนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเกิดจากผู้ดำเนินการเอง โดยมีการระดมความคิดและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
2. กระบวนการจัดการ ซึ่งกระบวนการบางอย่างเราแก้ไขไม่ได้ เพราะขึ้นอยู่กับภาพรวมแต่ ถ้าภาพรวมทั้งหมดเป็นตัวกำหนด ก็แก้ไขอะไรไม่ได้

สำหรับโครงการบริหารแหล่งศิลปกรรมนั้น มี 3 ระดับคือ

1. ระดับชาติ เช่น ยกฐานะกรมศิลปากรเป็นกระทรวงวัฒนธรรม
2. ระดับภายในเป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรที่จะต้องวิเคราะห์ดูว่า หน่วยงานใดจะทำหน้าที่เกี่ยวกับแหล่งศิลปกรรม
3. ระดับโครงการ ซึ่งนับว่าสำคัญมากเพราะจะต้องคำนึงถึงเป้าหมาย และผลประโยชน์ที่จะได้รับเป็นสำคัญ เพราะการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมนั้น มิได้มีอายุเพียง 10 หรือ 20 ปี แต่จะต้องยืนยาวเป็นมรดกของชาติต่อไป

นอกจากนี้ เกษม จันทรแก้ว (อ้างในหน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดเชียงราย, 2543: 12-13) ได้เสนอ แนวทางในการแก้ไขผลกระทบที่เกิดกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไว้ 3 ประเด็น คือ

1. การแก้ไขด้านวิชาการ คือ การใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และวิทยาศาสตร์สังคม หลาย ๆ สาขา เช่น เคมี จุลชีววิทยา พฤษศาสตร์ ฟิสิกส์ นิเวศวิทยา สังคมมานุษยวิทยา และศึกษาศาสตร์ เป็นต้น โดยใช้ความรู้เหล่านี้ประยุกต์ใช้ทุกวิถีทางที่จะคงสภาพแหล่งศิลปกรรมไม่ให้บอบสลายและถูกทำลายโดยมนุษย์ พืช และสัตว์

2. การส่งเสริม เผยแพร่ และประชาสัมพันธ์ และการเข้าถึงให้ประชาชนรู้ว่าแหล่งศิลปกรรมที่มีอยู่นั้นมีความสำคัญและหายาก

3. กฎหมายและการปฏิบัติทางกฎหมายซึ่งควรใช้กฎหมายทันสมัยอยู่เสมอ

วิธีการอนุรักษ์ ส่งเสริม ฟื้นฟู พัฒนาแหล่งศิลปกรรม เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่ามีหลายขั้นตอน เริ่มตั้งแต่เป้าหมายระดับชาติ การบริหารแหล่ง

ศิลปกรรม การส่งเสริมด้านวิชา การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การออกกฎหมายควบคุม ตลอดจนถึงวิธีการควบคุมส่งเสริมสภาพแวดล้อมแหล่งศิลปกรรมบรรลุผลสำเร็จและได้ประโยชน์สูงสุด

2.5.4 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ตั้งแต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา มนุษย์เริ่มมีความความตระหนักมากขึ้นว่าความก้าวหน้า ความเติบโตด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นได้ก่อผลกระทบร้ายแรงต่อสิ่งแวดล้อมโลก ความตระหนักในปัญหาเหล่านี้ได้นำมาสู่ความตื่นตัวในเรื่องของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) และให้ความสำคัญว่าเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความอยู่รอดของมนุษยชาติ กำลังได้รับการยอมรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีมุมมองมิติที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : การพัฒนาควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ความยั่งยืนทางสถาบัน : การตัดสินใจของชุมชน และการจัดตั้งองค์การสังคมต้องสอดคล้องกับหลักการของตนเอง
3. การมีส่วนร่วม : การพัฒนามาจากข้างล่าง โดยให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการจัดการ ทรัพยากรของตนเอง
4. ความยุติธรรมทางสังคม : ความมั่นคงของการดำรงชีวิตต้องครอบคลุม กลุ่มชนผู้ยากไร้ในปัจจุบัน และคนรุ่นหลังในอนาคตอันยาวไกล

องค์กร World Commission on Environmental and Development ได้กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยที่ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคต ไม่ต้องประนีประนอมลดการสนองความต้องการของพวกเขาเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นต้องไม่เป็นอันตรายต่อธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบค่าจุนชีวิตบนโลกแห่งนี้ได้ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2540: 16, 103)

สรุปได้ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องอาศัยกระบวนการศึกษาหาความรู้ การวางแผน และการเมืองที่เปิดกว้าง ให้ทุกคนรับรู้และมีความเสมอภาค จากแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนดังกล่าวจึงนำมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้ประชาชนมีความร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ตั้งแต่การมีจิตสำนึก การวางแผน การดำเนินงาน การประเมินผลการดำเนินงานและการปรับปรุงแก้ไขร่วมกัน จึงจะพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

ผลการวิจัย เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้มีการกล่าวถึง ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมในการมีส่วนร่วมเสนอแนวคิด และรูปแบบการจัดสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาไว้ดังนี้

2.6 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชลภาพรรณ ลิขิตวศินกุล (2532) ศึกษาในเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของมัคคุเทศน์อาชีพ พบว่า อายุ ระยะเวลาที่ประกอบอาชีพ พฤติกรรมในการรับข่าวสาร การศึกษา รายได้ และความรู้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กับความตระหนักในสิ่งแวดล้อม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะสังคมศาสตร์ (2539) ได้ทำการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการและจัดลำดับความสำคัญ การลงทุน เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่ ได้เสนอโครงการการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อประกาศเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเชียงใหม่-ลำพูน โดยกล่าวถึงปัญหาการใช้ที่ดินและทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม การรื้อถอนอาคารที่ยึดครองพื้นที่ที่เป็นแหล่งศิลปกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนตน การเปลี่ยนแปลงค่านิยม และนำไปสู่การสูญหายทางวัฒนธรรม การขาดสำนักต่อส่วนรวม และเสนอให้อนุรักษ์ที่ส่งเสริมการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ การพัฒนาคน การศึกษาให้ความรู้แก่เยาวชน การพัฒนาการท่องเที่ยว การพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรม โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์กำแพงเมือง ได้เสนอให้กรมศิลปากรจัดทำป้ายประกาศเขตกำแพงเมือง ให้ประสานงานกับเทศบาลนคร ทำการสำรวจข้อมูลประชากรที่บุกรุกเขตโบราณสถาน ประสานงานกับกรมอัยการ เพื่อดำเนินงานด้านกฎหมาย ในขั้นตอนเกี่ยวกับการโยกย้ายชุมชน ให้กรมศิลปากรประกาศเขตโบราณสถาน ให้ครอบคลุมพื้นที่ราชพัสดุจัดทำแผนงานปรับปรุงบริเวณด้วยการทำทางเดินเท้า การปลูกหญ้า พืชคลุมดิน ตกแต่งต้นไม้ริมกำแพง บนกำแพง และการปรับปรุงบริเวณป้อมหยา และมีการเสนอรูปแบบของคณะกรรมการบริหารแผนการประกาศเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเชียงใหม่-ลำพูน (ส่วนกลาง) ให้ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเป็นประธาน และผู้ว่าราชการเป็นประธานในระดับจังหวัด

นิวัตร ดันตยานุสรณ์ (2540) ได้ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการคลองแม่ข่า ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ได้เสนอแนวคิดและรูปแบบของการปรับปรุงภูมิทัศน์ตลอดแนวกำแพงดิน ซึ่งต่อเนื่องกับแนวคลองแม่ข่า โดยได้เสนอแนวทางไว้ 2 กรณี คือ กรณีที่สามารถย้ายชุมชนได้ให้กรมศิลปากรดำเนินการปรับปรุงแนวกำแพงให้เหมือนเดิม ปรับตกแต่งไม้พุ่ม ไม้เตี้ย เพื่อประดับแนวกำแพง ก่อสร้างท่อระบายน้ำและทางเท้าที่มาตรฐานสำหรับการสัญจรทางเท้าหรือทางจักรยาน ควบคุมการทิ้งเศษขยะ การจัดเก็บขยะมูลฝอยให้เป็นระบบ ติดตั้งป้ายประกาศ กำหนดเขตแนวให้ชัดเจน ป้องกันการบุกรุก กรณีที่ไม่สามารถย้ายชุมชนได้ ให้ดำเนินการจัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้นเพื่อมี

ส่วนร่วมในการดูแลรักษาพื้นที่และโบราณสถาน และการปรับเขตแนวที่ชัดเจนเพื่อป้องกันการบุกรุกเพิ่มเติม

พระสงฆ์เสริม แสงทอง (2541) ได้ศึกษาแนวความคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักทาง พุทธศาสนา พบว่า แนวความคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมมีหลากหลายแตกต่างกัน ไปถึง 10 แนวคิด ซึ่งเป็นไปตามวิวัฒนาการสังคมและวัฒนธรรม สำหรับแนวความคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักทาง พุทธศาสนา พบว่า สรรพสิ่งของอาศัยและเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ไม่ได้ถูกแบ่งแยกจากกัน กล่าวคือ สิ่งแวดล้อมก็คือมนุษย์ มนุษย์ก็คือสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการจัดการมนุษย์ที่ถูกต้องเป็นระบบคือ มีความเข้าใจในการจัดการสิ่งแวดล้อม มีจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม และมีพฤติกรรมทางสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องด้วย เพราะพุทธศาสนาเชื่อว่าโดยธรรมชาติแล้ว ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมมีความสมดุลในตัวเอง

กำไลทอง ปันนำ (2543) ได้ศึกษาเรื่องผลกระทบจากการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีชุมชนในกำแพงเก่าเชียงใหม่ พบว่ามีผลกระทบด้านกายภาพและด้านเศรษฐกิจและสังคมทั้งด้านการมีผลประโยชน์และด้านการมีปัญหา กล่าวคือ ทางด้านกายภาพ ผลกระทบที่มี ผลประโยชน์ต่อชุมชน ได้แก่เมื่อศิลปกรรมได้รับการตกแต่ง บูรณะ และปรับปรุง จนสภาพ ภูมิทัศน์ สะอาด ร่มรื่น สวยงาม ทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ นักท่องเที่ยวสนใจมาท่องเที่ยวกันมาก การคมนาคมในชุมชนดีขึ้นมีการสร้างถนนหนทาง มีการกำจัดขยะและน้ำเสีย ซึ่งทำให้สภาพเสื่อมโทรมและกลิ่นเหม็นในแหล่งศิลปกรรมหมดไป ส่วนผลกระทบที่เป็นปัญหา ได้แก่ การที่บางครอบครัวต้องรื้อถอนบ้านเรือนทำให้ขาดที่อยู่อาศัย นอกจากนั้นการจัดระเบียบชุมชนบางแห่งล่าช้า และขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ส่วนผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคม ผลกระทบที่มีผลประโยชน์ต่อชุมชน ได้แก่ ด้านอาชีพ การมีรายได้ เกิดอาชีพที่เกี่ยวกับการบริการนักท่องเที่ยว ขายของที่ระลึก ขับรถสองแถว ทำร้านอาหาร เกสต์เฮาส์ และโรงแรมต่าง ๆ เป็นต้น ลดปัญหาการว่างงานในชุมชน ส่วนผลกระทบที่เป็นปัญหา ได้แก่ การลักลอบขุดค้นแหล่งศิลปกรรม ที่กรมศิลปากรขุดแต่ง บูรณะยังไม่เสร็จ และปัญหาการเก็บรักษาโบราณวัตถุที่ขุดพบแล้วก็ขาดประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนทราบว่าได้ดำเนินการเช่นใด ตลอดจนประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึก หวงแหนศิลปกรรมในท้องถิ่น และขาดความรู้ในการอนุรักษ์ ขาดความร่วมมือกันเป็นรูปธรรม อย่างจริงจัง

ศักดิ์ ทำนุ (2543) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย กรณีศึกษาชุมชนป่าดงใหญ่ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของนักเรียนคือ การรับรู้ข่าวสาร และความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ส่วนปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน คือ เพศ

ระดับชั้นเรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แผนการเรียน อาชีพบิดา อาชีพมารดา และสภาพเศรษฐกิจของครอบครัว

อภิชาติ ณ พิบูล (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมพื้นที่ชุ่มน้ำ(Wetlands) : ศึกษากรณี ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาตามสมมติฐาน พบว่า อายุ สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษา ระยะเวลาการเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม ส่วนเพศ อาชีพ รายได้ ไม่มีผลความสัมพันธ์กัน เจ้าหน้าที่ของรัฐฯ และการเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม

สรุปจากการศึกษาแนวคิดได้ว่า ปัจจัยด้านอายุ พฤติกรรม การรับข่าวสาร การศึกษา รายได้ ความรู้ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กับความตระหนักและการจัดการสิ่งแวดล้อมต้องอาศัยความเชื่อมโยงทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องมีความเข้าใจและมีจิตสำนึก มีพฤติกรรมทางสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง เนื่องจากเป็นการรักษาสมดุลทางธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ว่า ธรรมชาติทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมมีความสมดุลในตัวเอง การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้เสนอโครงการการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการร่วมประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ เสนอแนวคิดและรูปแบบในการปรับปรุงภูมิทัศน์อย่างจริงจัง